

LOCUȚIUNI VERBALE MONOSEMANTICE MOTIVATE

Angela SAVIN

Universitatea Liberă Internațională din Moldova

Ce qu'on a affirmé dans cette étude, reflète un phénomène glottique qui se trouve à l'interférence entre le lexique et la grammaire : les catégories lexico-grammaticales Aktion-sart ou les ainsi-nommés modes de développement de l'action et terminatives.

În procesul trecerii de la limba latină la limba română are loc destrămarea sistemului sintetismului și apariția analitismului, favorizat de anumite cauze asupra cărora nu ne vom opri acum. Limba română va recurge la alte modalități de exprimare a categoriilor pierdute pentru a acoperi golul de exprimare. Vor fi create locuțiuni verbale care de la început erau niște îmbinări libere de cuvinte pe axa sintagmatică a limbii și care cu timpul vor deveni stabile și reproductive.

Locuțiunile verbale sînt apte a desemna majoritatea modurilor de desfășurare a acțiunii. Aceste acțiuni sînt:

amplificativă – acțiune ajunsă la o putere, intensitate deosebită, uneori extremă;

atenuativă – acțiune atenuată, micșorată din plinătatea ei;

întrerupt-atenuativă – acțiune întreruptă, neregulată și micșorată în durata ei;

durativ-atenuativă – acțiune sau stare de durată și, totodată atenuată, micșorată din plinătatea ei;

comitativă – acțiune secundară, paralelă, adesea neplină în manifestarea ei;

cumulativă (sativă) – o acumulare de acțiuni, obiecte sau capacități ale lor;

distributivă – un ansamblu de acțiuni care se extind asupra unui șir de obiecte;

durativă - acțiune sau stare de durată, prelungită în desfășurarea ei;

evolutivă – acțiune de evoluție ce nu presupune un rezultat, nici măcar în perspectivă;

finitivă – acțiune încetată sau terminată;

incoativă – începutul unei acțiuni cu o trecere treptată într-o stare anumită;

ingresivă – începutul unei acțiuni;

iterativă – acțiune reluată în timp sau desfășurată în mod regulat;

limitativă – acțiune limitată în timp și în plinătatea manifestării ei;

monosecvențială – acțiune singulară executată doar într-un act;

orientată și neorientată – acțiune motorică îndreptată sau neîndreptată spre o anumită direcție;

reciprocă – acțiune de comunicare reciprocă;

relațională – stare ce numește o relație anumită între subiecte sau obiecte, nelegată de schimbări cantitative sau calitative, de tendințe spre un scop anumit;

rezultativă – acțiune ajunsă la un rezultat sau care tinde spre el;

semelfactică – acțiune singulară executată în mod brusc;

statică – stare nelegată de perspectiva evoluției cu un scop anumit, de schimbări cantitative sau calitative.

Notă: am delimitat două tipuri de Aktionsart – monosecvențială și semelfactivă, fenomen neatestat în lucrările de specialitate. Ne-am condus de faptul că există o deosebire în desfășurarea unei acțiuni singulare, pe de o parte, și a unei acțiuni singulare, dar efectuate în mod brusc, pe de altă parte. De ex.: Aktionsart monosecvențială: *a da o palmă, a lua o gustare, a face o glumă, a face un semn, a face o greșeală* (*El se gîndea dacă într-adevăr n-a făcut o greșeală* – L.Rebreanu, 60) și Aktionsart semelfactivă: *a bufni rîsul, a fura cu ochiul, a zvîrli ochii, a-i plesni prin minte* (*Se zice că diavolului înainte de cădere i-ar fi plesnit prin minte această obscură idee* – M.Eminescu, III, 45).

Categoriile menționate sînt expresia interdependenței dintre lexic, semiotică și gramatică. În lingvistică română ele sînt aproape necercetate. Categoriile lexico-gramaticale luate în discuție se situează între lexic, semiotică și gramatică în mod excelent. Acestea sînt categoria Aktionsart (Modul desfășurării acțiunii) ce denumește tipul de curgerii unei acțiuni și categoria Terminativitate : Aterminativitate ce desemnează o acțiune ce are o limită interioară pe care o atinge sau spre care tinde (de ex.: *a prinde, a trezi, a apuca* – acțiune terminativă) sau o acțiune ce nu presupune nici o mărginire, finisare, limită (de ex.: *a iubi, a lăuda, a umbla* – acțiune Aterminativă).

În limba română cîmpul funcțional-semantic al categoriei Aktionsart poate fi desemnat de diverse fapte de limbă: locuțiuni verbale, îmbinări de cuvinte cu verb de fază, semantica verbului, cuvinte determinative, construcții perifraștice, unități frazeologice, forme gramaticale ale verbului, procedee sintactice (propoziții subordonate, repetiția) și expresii verbale. Dar cel mai concludent și mai complex fenomen din rîndul celor enumerate sînt locuțiunile verbale. Locuțiunile verbale sînt apte a desemna majoritatea modurilor de desfășurare a acțiunii.

În procesul lucrului asupra materialului glotic am ajuns la anumite concluzii, generalități, legități referitoare la faptul, cum recurge limba la anumite modele semantico-distributive ale locuțiunilor verbale pentru a exprima categoriile lexico-gramaticale ale Aktionsart și Terminativitate: Aterminativitate, categorii ce exprimă noțiunea de aspectualitate în limbă. Să exemplificăm cele afirmate mai sus. Limba română utilizează semul tipului respectiv al categoriei Aktionsart și Terminativitate: Aterminativitate în structura semică a verbului semiauxiliar sau al numelui (de cele mai dese ori e un substantiv) din componența locuțiunii verbale.

Contextul în care este utilizată locuțiunea verbală scoate în evidență categoriile lexico-gramaticale, exprimate de locuțiunile verbale. Din această cauză în dicționarele explicative nu găsim numeroase sensuri, exprimate de locuțiuni, deoarece aceste sensuri sînt evidențiate doar în macrotext.

Aktionsart intensivă utilizează: **1. verbele semiauxiliare** (Vsa) ce posedă semul unei acțiuni, stări ieșite din limita obișnuitului sau permisului: ***a căsca ochii*** - aici: *a privi cu interes, cu mirare, cu o curiozitate naivă, a se holba, a se zgîi*. De obicei, verbul *a căsca* este utilizat în îmbinarea *a căsca gura*, ceea ce semnifică – *a privi cu interes, cu mirare, cu o curiozitate naivă*. Semul intensității acțiunii persistă mai accentuat în locuțiunea verbală *a căsca ochii*: *Cromolitografie pentru fete de pension; le iei la braț, le porți într-o seară cu lună, le susuri la ureche un madrigal, și, cînd cască ochii pe cer, sus,*

le deschizi bluza jos... (C. Petrescu, 30); **a (-și) călca pe inimă** – aici: *a face ceva împotriva propriilor dorințe, propriilor sale sentimente, propriei sale voințe; a îngrînge o pornire sau un sentiment*. Verbul semiauxiliar *a călca* posedă sema „a strivi, a zdrobi ceva cu picioarele”, ceea ce presupune o intensitate a acțiunii: *A chemat mătușa-mea muierile din vecini, megieșele cu care se păruise și s-au iertat. **Și-a călcat pe inimă** și la urmă a chemat-o pe mama* (Z. Stancu, 277). *Chiar purtarea bătrînului față de dînsul a fost un șir lung de capricii... De pildă, cum a căutat mereu să-l ferească de contactul cu prietenii violenți, sau cum numai tîrziu și **călcîndu-și pe inimă** i-a dat voie să se ocupe cu vînătoarea* (L. Rebreanu, C, 59); **a arde o palmă** – aici: *a da o lovitură puternică cu palma*. Verbul posedă sema intensității acțiunii – „a produce o senzație asemănătoare cu o arsură”: *Niculaie se întoarce spre soră-sa și-i **arse o palmă** peste cap, scrișnind din dinți* (M. Preda, M, 27); **a căra bătaie** – aici: *a bate intens (pe cineva)*. Verbul semiauxiliar *a căra* în componența locuțiunii este purtătorul semului intensității – *a da cuiva multe lovituri cu pumnul (sau cu palma, cu biciul): Se duse Sfîntul Petru și luă bățul și începu **să-i care** – măiculiță maică! – o sfîntă de **bătaie**, din alea rupte din rai* (Povestiri, 117). Analogică e situația și în cazul locuțiunii *a coși în bătaie*: – aici: *a bate (pe cineva) foarte tare: Și asta în toate zilele, de cîte două-trei ori, de-ți vine cîte odată, **să-i coșești în bătaie*** (I. Creangă, 248). Același lucru se poate afirma și în cazul locuțiunii **a fierbe de ciudă / indignare / minie** etc. – aici: *acțiune intensă de a se înciuda, a se minia, a se indigna: Jim **fierbea** în el **de ciudă**, dar ideea unui protest i se păru primejdioasă în prezența Verei, deoarece privirile vecinilor erau crunte și sarcastice. Jim, galant din fire..., **fierbea de indignare**, mai ales cînd văzu cum un individ neras și cu privirea cinică își făcu drum violent cu coatele...* (G. Călinescu, CN, 196);

2. substantive în caz dacă Vsa nu posedă semul respectiv. De ex. *a avea silă* – aici: *a simți dezgust, scîrbă, repulsie, neplăcere, aversiune (față de cineva, ceva)*. Semul unei stări intensive – *silă* – este înglobat în structura semică a substantivului din componența locuțiunii. *După o jumătate de ceas ceremonia de care **avusese** atîta **silă** Jim începu. În picioare, de jur împrejurul salonului, ședeau cei nouă pensionari ai casei cu molii...* (G. Călinescu, CN, 214). Sau varianta locuțională *a-i fi silă* = „a avea un sentiment de repulsie, dezgust, scîrbă (față de cineva, ceva)”: *Îi **era silă** acuma de plimbare. Aerul i se părea umed și înecăcios* (L. Rebreanu, C, 97). *...Necazurile te fac cîteodată **să-ți fie silă** de viață, să-ți vină să-ți-o lepezi. N-o lepezi* (Z. Stancu, 303). Substantivele din locuțiunile verbale *a se face scîrbă* cu ideograma: „a fi cuprins de o aversiune nestăpînită – fizică sau morală – față de cineva sau ceva”, *a avea oroare* – „a fi stăpînit de un sentiment de dezgust, de groază, de repulsie; aversiune, scîrbă”, *a(-i) face greață (cuiva)* – „a provoca un sentiment de scîrbă, de dezgust, de silă (față de cineva, ceva)” posedă semul gradului intensiv al sentimentului respectiv. De ex.: *Poate că avea o zi grea, poate din alte motive, dar i **s-a făcut** de odată **scîrbă** de lucrurile sale* (I. Druță). *Nevastă-mea **are oroare** de țară* (L. Rebreanu). *Tandreșea ei era indiferentă și gestul de a-mi drege cravata mi-**a făcut greață*** (M. Preda, CIP, 122).

Aktionsart iterativă – semul acțiunii reluate în timp sau petrecute în mod regulat este inclus în structura semică a **substantivelor** la numărul plural. De ex.: *a avea luciri* – *acțiune repetată de a luci, a bate metanii* – *acțiune repetată de a face metanie, de a face plecăciuni pînă la pămînt*. Pluralul substantivelor din componența locuțiunilor indică o acțiune efectuată în mod repetat, o acțiune iterativă. Sau alte ex-

emple: locuțiunea *a călca în picioare* – *a înjosi în repetate rînduri (un timp anumit) pe cineva. Ne călca în picioare ca pe niște cîrpe* (LA, 1990, N 21, 3); *a(-și) da sărutări* – *acțiune repetată de a se săruta: Pe cărarea-n bolți de frunze, / Apucînd spre sat în vale, / Ne-om da sărutări pe cale / Dulci ca florile ascunse* (M. Eminescu, I, 59); *a avea presimțiri* – *aici: a presimți (ceva) în repetate rînduri, un timp mai îndelungat: Noaptea tresărea din somn, înăbușită de visuri teribile, avea presimțiri sinistre, de multă vreme toți socoteau căsnicia lor împotmolită într-o desăvîrșită indiferență...* (C. Petrescu, 104); *a da comenzi* – *acțiune reluată de a ordona: Dă comenzi jupînul. Coboară în pivniță băieții și aduc maldăre de piei* (Z. Stancu, 291); *a avea conflicte* – *aici: a fi în relații de antagonism, de certuri repetate cu cineva: ...dumneata, domnule Felix, ești un om cu desăvîrșire independent, și nu văd ce conflicte ai putea avea cu ea* (G. Călinescu, EO, 107); *a avea discuții* – *aici: a avea convorbiri, dispute, certuri: Și mai ales după ce avea discuții aprinse cu nevasta și o lăsa în nervi ca într-o baie, venea aici...* (M. Sadoveanu, U, 189).

Semul acțiunii repetate sau reluate poate fi inclus și în semantica **verbului semiauxiliar**: *a clăti*, înv. *a clătina din cap*, etc. Componenta verbală din cadrul locuțiunii posedă sema unei acțiuni repetate, iterative: „a (se) mișca (puțin, lin) într-o parte și în alta; a se legăna”. *Cu drept cuvînt cititorul va fi clătît din cap și va fi întrebât: prin mîntea cărui muritor treceau aceste idei?* (M. Eminescu, III, 28).

Aktionsart monosecvențială – semul acțiunii singulare, executate într-un singur act, se cuprinde în structura semică a: **1. verbelor semiauxiliare: a băga nasul, a pierde nădejdea, a lua o decizie, a da o lovitură, a da foc, a fura cu ochiul, a încheia un contract, a călca piciorul**, etc. ...*Duceți-vă la treaba dumneavoastră... - Păi așa, cucoane. Iacă, noi ne ducem, da' să nu le mai calce piciorul pe pămînturile noastre, că se întâmplă lucru mare...* (D. Zamfirescu, 157);

2. substantivelor :

2.1. utilizate la singular, precedate de articol substantival sau numeral: *a da o palmă / a da o lovitură* – *acțiune singulară de a lovi: D-ta mă îndemni să mă bat cu-n ob-raznic, pentru că mi-a zis mișel și mi-a dat o palmă?* (C. Negruzzi, 240). *Măi, Lefterie, mi-e milă de tine și mi-e teamă că, dacă-ți dau o palmă, mori și-ți mănînc coliva* (Z. Stancu, 253). –*Tată, îl auzi? Se miorlăi fata, uitîndu-se spre tatăl ei, crezînd că acesta are să-i mai dea o palmă lui Neculae* (M. Preda, M, 30). Sau locuțiunea *a cuprinde dintr-o ochire / privire*, unde componenta substantivală, utilizată la singular cu articolul substantival nehotărît, conferă locuțiunii sensul de acțiune singulară de a privi la cineva: *Dădură într-o încăpere cu anticameră. Puiu o cuprinse dintr-o ochire. Avea o singură fereastră largă și înaltă, cu gratii dese și groase* (I. Rebreanu, C, 32). La fel locuțiunea *a avea o rugămintă* – *a ruga în mod singular (ceva)*, denumeste o acțiune singulară, exprimată prin articolul substantival indifenit: *Să vă dea Cel-de-sus sănătate și noroc conîței Luminița! Da noi, tot mai avem o rugămintă...* (C. Petrescu, 129). Încă un exemplu: *a avea un delir* – *aici: acțiune singulară de a delira. Otilia crezu că bătrînul a avut un mic delir și nu răspunse nimic* (E. Călinescu, EO, 149).

Ținem să remarcăm un fenomen de limbă atestat. Cu schimbarea numărului la substantivul din componența locuțiunii se schimbă și tipul acțiunii, denumit de locuțiune. Astfel, schimbarea numărului substantivului duce la schimbarea regimului verbal. De ex.: 1. *a da o palmă / o lovitură* – *acțiune singulară de a lovi și a da palme /*

lovituri = a lovi în repetate rînduri; acțiune repetată de a lovi: O nepăsare zgomotoasă caracteriza convorbirea colegilor săi: preocupări oarecare, trivialitate intimă, cu aduceri aminte de cafe chantant, cu expresii de școală... *hei, garçon, ori îmi dai o frigăruie cumsecade, ori îți dau o pereche de palme!* (D. Zamfirescu, 312). 2. Locuțiunea a (-și) face (**o**) **plimbare** să o comparăm cu locuțiunea a (-și) face **plimbări**. Prima are semnificația de – acțiune singulară de a se plimba, de a face promenadă: *Se abātu spre șosea, hotărît să facă o lungă plimbare pînă la sfertul de ceas al înserării* (M. Sadoveanu, DT, 100), *...Dar, fiindcă v-ați ostenit pînă aici, fiindcă se abātu și pe la noi, ca să spunem așa, Dunărea, hai să facem o plimbare, să nu se cheme c-ați bătut drumul degeaba* (Z. Stancu, 100), iar a doua locuțiune conține sensul de „acțiune repetată de a se plimba, de a face promenadă”: *Aglae nici nu se ocupa de el, lăsîndu-l singur în odaia lui, Aurica își făcea obișnuitele plimbări circulare pe Calea Victoriei, Titi copia în ulei cărți poștale ilustrate* (G. Călinescu, EO, 114). *...îi spuse că i-a admis cea mai mare libertate: să citească ce dorește, să se distreze... să facă plimbări în grădină cu gardianul* (L. Rebreanu, C, 48). De comparat și locuțiunile a avea **o rugămintă** – acțiune monosecvențială, a avea **rugămintă** – acțiune ce denumește o acțiune rezultativă și locuțiunea a avea **rugăminți** ce desemnează o acțiune iterativă;

2.2. care desemnează unele fenomene, lucrului singulare – *cap, groapă* (cu semnificația: *mormînt*), *cap, moarte, ochi, vedere, viață, suflet* etc. De ex.: a pune **capetele** – a muri într-o luptă: *Hatmanii leșești au pus și ei capetele* (G. Ureche, 83); a duce la **groapă** – aici: a înmormînta, a conduce la locul înmormîntării: *La o lună după cele întîmplate pînă aici, Mihai cu soră-sa și cumnatu-său călătoreau din nou spre Tincuța, de astă dată însă s-o ducă la groapă* (D. Zamfirescu, 255); a face **moarte**, a lua **sufletul** (cuiva) – a ucide. *Multă moarte s-au făcut în oastea lui Alexandru-Vodă* (G. Ureche, 81). *Dacă-l caută pe vreunul moartea, îl găsește între ai lui. Îi ia sufletul și-i lasă trupul lîngă neamuri...*(Z. Stancu, 180).

Aktionsart semelfectivă. Semul acțiunii singulare și, totodată, momentane, adesea efectuate în mod brusc, se conține în structura semică a:

1. verbelor semiauxiliare: a **zvîrli** ochii, a **bufni** rîsul, a **bufni** plînsul, a **plesni** în minte, a **prinde** de veste, a **arunca** o cătătură, a **și arunca** ochii, a **fura** ochii. De ex.: a bufni / pufni rîsul / de rîs - a izbucni brusc în rîs: *Unele din ele fiind mai drăcoase, cum au dat cu ochii de mine, le-a și bufnit rîsul* (I. Creangă, 24). *...Otilia, pufnind discret de rîs, agravă situația* (G. Călinescu, EO, 70); a bufni plînsul / de plîns – a izbucni brusc în plîns: *Tincuța își ridică ochii spre el, bufnind încet, de rîs sau de plîns, nu știa bine* (D. Zamfirescu, 15); a fura ochii (cuiva) – a orbi, a fermeca, a ului (pe cineva). *Lumina soarelui poleea verdeța frunzelor și răspîndea pe frunte o culoare veselă, care-ți fura ochii* (V. Alecsandri, III, 24).

2. substantivelor. În locuțiunea verbală a da un **impuls**, componenta nominală, exprimată prin substantiv, poartă semul respectiv ce denumește o acțiune singulară și momentană: „variație bruscă, intensă și de scurtă durată a unei mărimă variabile” – *Înțelepciunea cea mai presus de toate a Celui etern trebuia să le dea un impuls de viață...*(M. Sadoveanu, 13).

Concluzii. Cele susținute în prezentul studiu elucidează un fenomen glotic care se află la interferența dintre lexic și gramatică: categoriile lexico-gramaticale Aktionsart sau așa-numitele moduri ale desfășurării acțiunii și Terminativitate: Aterminativitate

sînt exprimate în limba română de locuțiuni verbale. Acestea din urmă pot fi monosemantice și polisemantice. Locuțiunile monosemantice pot reda o singură desfășurare a acțiunii, un singur tip Aktionsart sau cîteva tipuri de Aktionsart concomitent. În articolul de față sînt analizate locuțiunile verbale monosemantice ce redau un singur tip de Aktionsart: desfășurarea unei acțiuni intensive, iterative, monosecvențiale și semelfactive. Semul desfășurării acțiunii respective este cuprins în structura semică a verbului semiauxiliar sau a numelui, componentele locuțiunii verbale.

Texte literare

- V. Alecsandri, III: Vasile Alecsandri, *Opere*, Vol. III, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1976.
- Călinescu, CN: George Călinescu, *Cartea nunții*, București, Editura Minerva, 1978.
- Călinescu, EO: George Călinescu, *Enigma Otiliei*, București, Editura Albatros, 1983.
- I. Creangă: Ion Creangă, *Opere*, Chișinău, Literatura artistică, 1981.
- I. Druță: Ion Druță, *Clopotnița*, Chișinău, Literatura artistică, 1984.
- M. Eminescu I; III: Mihai Eminescu, *Opere*, Vol. I. Vol. III, Chișinău, Literatura artistică, 1981.
- C. Negruzzi: Constantin Negruzzi, *Opere alese*, Cartea Moldovenească, 1972.
- C. Petrescu: Cezar Petrescu, *Întunecare*, București, Cartea Românească, 1984.
- M. Preda, CIP: Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pămînteni*, Vol. I, București, Editura Cartea Românească, 1984.
- M. Preda, M: Marin Preda, *Moromeții*, București Editura de stat pentru literatură și artă, 1959.
- L. Rebreanu, C: Liviu Rebreanu, *Ciuleandra. Catastrafa și alte nuvele*, Chișinău, Litera, 1997.
- M. Sadoveanu, DT; U: Mihail Sadoveanu, *Demonul tinereții*. Uvar, București, Editura Minerva, 1979.
- Z.Stancu: Zaharia Stancu, *Desculț*, București, Cartea românească, 1979.
- G. Ureche: Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1971
- D. Zamfirescu: Duiliu Zamfirescu, *Viața la țară. Tănase Scatiu. În război*, București, Cartea românească, 1982.
- LA: *Literatura și arta*.